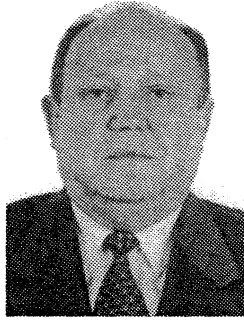

**ГОНДЮЛ В.П.,
кандидат технічних
наук, професор,
проректор з наукової
роботи**

*Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка*

В розширеному розумінні геополітику визначають як цілеспрямовану діяльність суб'єкта міжнародних відносин у контексті всього спектра зовнішніх і внутрішніх факторів, що дають змогу цьому суб'єкту здійснювати контроль над простором з метою реалізації своїх життєво важливих інтересів¹. Таке визначення підкреслює значимість внутрішніх чинників у формуванні зовнішньої політики держави, оскільки в цій сфері відбувається концентрація ресурсів і зусиль, необхідних для досягнення цілей у міждержавних відносинах. З урахуванням цього предметом геополітичного аналізу є вивчення проблеми конвертації внутрішнього потенціалу країни у її зовнішній потенціал.

В сучасних політичних дослідженнях достатньо уваги надається політичному аналізу міжнародних відносин, в тому числі з використанням системного підходу, ЕОМ для їх моделювання та прогнозування². Однак цим дослідженням бракує комплексного підходу для аналізу взаємозв'язку внутрішніх та

МОДЕЛІ ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНІВ ДЕРЖАВИ ПРИ АНАЛІЗІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

зовнішніх чинників міжнародних відносин і зовнішньої політики держави, простих і наглядних аналітичних та графічних моделей.

Автором пропонується комплекс моделей відображення станів держави за допомогою векторних моделей. При цьому можливе відображення як кількісних, так і якісних показників, шляхом їх згортки на шкалі 0...1. Найгіршому (найнижчому, найслабшому, найменшому тощо) значенню показника відповідає значення 0 на шкалі, а найкращому (найвищому, найсильнішому, бажаному тощо) – значення 1.

Розглянемо з можливих внутрішніх станів держави³ ті, що на погляд багатьох аналітиків найсуттєвіше впливають на загрози національним інтересам.

1. Політичний стан характеризується такими показниками та їх рівнями (діапазонами):

- 1.1. Державний устрій (тоталітарний – демократія);
- 1.2. Характеристика влади (слаба – сильна);
- 1.3. Ефективність державного апарату (низька – висока);
- 1.4. Сила політичних організацій пануючого класу або соціальної групи (мала – велика);
- 1.5. Сила політичних організацій опозиції (мала – велика);
- 1.6. Ступінь впливу влади пануючого класу (соціальної групи) на економіку (низький – високий);
- 1.7. Ступінь впливу електорату (низький – високий);
- 1.8. Ступінь впливу профспілок (низький – високий);
- 1.9. Ступінь впливу інших організацій (низький – високий);
- 1.10. Стабільність режиму (низька – висока);
- 1.11. Сила інститутів примусу (мала – велика);
- 1.12. Відносини між гілками влади (суперництво – злагода);
- 1.13. Реакція суспільства на політику держави (негативна – позитивна);

2. Економічний стан:

- 2.1. Валовий внутрішній продукт (низький – високий);
- 2.2. Національний дохід на душу населення (низький – високий);
- 2.3. Капіталовкладення (низькі – високі);
- 2.4. Основні фонди (низькі – високі);
- 2.5. Частка державного сектору в економіці (низька – висока);
- 2.6. Частка приватного сектору (низька – висока);
- 2.7. Промисловість (нерозвинута – розвинута);
- 2.8. Сільське господарство (нерозвинуте – розвинуте);
- 2.9. Енергетика (нерозвинута – розвинута);
- 2.10. Транспорт (нерозвинутий – розвинутий);
- 2.11. Зв'язок (нерозвинутий – розвинутий);
- 2.12. Торгівля (нерозвинута – розвинута);
- 2.13. Бюджет (недостатній – достатній);

- 2.14. Запаси золота та іноземної валюти (недостатні – достатні);
 - 2.15. Державний борг (низький – високий);
 - 2.16. Стабільність національної валюти (низька – висока);
 - 2.17. Рівень інфляції (низький – високий);
 - 2.18. Рівень зайнятості населення (низький – високий);
 - 2.19. Якість робочої сили (низька – висока);
 - 2.20. Заробітна плата (низька – висока).
3. Соціальний стан:
- 3.1. Рівень життя (низький – високий);
 - 3.2. Забезпеченість житлом (низька – висока);
 - 3.3. Соціальне забезпечення (низьке – високе);
 - 3.4. Рівень охорони здоров'я (низький – високий);
 - 3.5. Стан освіти (низький – високий);
 - 3.6. Якість освіти (низька – висока);
 - 3.7. Рівень підготовки кваліфікованих фахівців (низький – високий);
 - 3.8. Рівень безпеки соціального середовища (низький – високий).
4. Психологічний стан суспільства:
- 4.1. Впевненість у майбутньому (низька – висока);
 - 4.2. Психологічна мобільність (низька – висока);
 - 4.3. Стабільність стереотипів поведінки (низька – висока);
 - 4.4. Рівень соціальної безпеки (низький – високий);
 - 4.5. Рівень консолідації суспільства (низький – високий).
5. Етно-національний стан суспільства:
- 5.1. Національний стан (багатонаціональний – однонаціональний);
 - 5.2. Стан національних меншин (притиснення – розквіт)
 - 5.3. Розвиток національних мов (пригноблені – розвинені);
 - 5.4. Рівень національної автономії (низький – високий);
 - 5.5. Рівень національної консолідації суспільства (низький – високий);
 - 5.6. Рівень сепаратизму (низький – високий).
6. Релігійний стан суспільства:
- 6.1. Рівень пануючої релігії (низький – високий);
 - 6.2. Рівень свободи відправлення релігійних обрядів релігійними меншинами (низький – високий);
 - 6.3. Рівень міжконфесійної напруженості (низький – високий).
7. Стан ідеології та пропаганди:
- 7.1. Функції громадської думки (експресивна – директивна);
 - 7.2. Ідеологічна спрямованість масової свідомості (низька – висока);
 - 7.3. Рівень розвитку ЗМІ (низький – високий);
 - 7.4. Рівень свободи слова (низький – високий);
 - 7.5. Вплив ЗМІ на масову свідомість (низький – високий);

8. Воєнний стан:
 - 8.1. Чисельність збройних сил (достатня – недостатня);
 - 8.2. Технічне оснащення (застаріле – сучасне);
 - 8.3. Підготовка та навченість (низька – висока);
 - 8.4. Моральний стан військ (низький – високий);
 - 8.5. Витрати на збройні сили (низькі – високі);
 - 8.6. Досвід ведення бойових дій (відсутній – наявний);
 - 8.7. Воєнна доктрина (оборонна – агресивна);
 - 8.8. Військово-промисловий потенціал (нерозвинений – розвинений);
 - 8.9. Продаж зброї іноземним державам (відсутній – масова торгівля зброєю);
 - 8.10. Купівля зброї у інших держав (у великих обсягах – відсутня).
9. Правовий стан суспільства:
 - 9.1. Наявність Конституції (відсутня – наявна);
 - 9.2. Дотримання в суспільстві правових норм (відсутнє – наявне);
 - 9.3. Ефективність трудового кодексу (низька – висока);
 - 9.4. Ефективність цивільного кодексу (низька – висока);
 - 9.5. Ефективність кримінального кодексу (низька – висока);
 - 9.6. Рівень дотримання прав людини (низький – високий);
 - 9.7. Рівень відповідності законодавства нормам міжнародного права (низький – високий);
 - 9.8. Рівень правової захищеності (низький – високий).
10. Екологічний стан:
 - 10.1. Забезпеченість питною водою (недостатня – висока);
 - 10.2. Стан земельного фонду (вичерпаний – достатній);
 - 10.3. Рівень забрудненості повітряного середовища (низький – високий);
 - 10.4. Рівень стихійних лих (низький – високий);
 - 10.5. Рівень санітарно-гігієнічних умов (низький – високий);
 - 10.6. Вплив промисловості на стан екології (низький – високий);
 - 10.7. Вплив сільського господарства на стан екології (низький – високий).
11. Науково-технологічний стан:
 - 11.1. Загальний рівень науково-технічного розвитку (низький – високий);
 - 11.2. Рівень розвитку фундаментальних наук (низький – високий);
 - 11.3. Рівень впровадження прикладних розробок (низький – високий);
 - 11.4. Обсяги фінансування науки (недостатні – високі);
 - 11.5. Забезпеченість сфери науки кадрами (низька – висока);
 - 11.6. Якість підготовки наукових кадрів (низька – висока);
 - 11.7. Експорт наукових технологій (низький – високий);
 - 11.8. Імпорт наукових технологій (низький – високий);

- 11.9. Рівень наукових розробок (низький – високий);
- 11.10. “Витік мізків” (витік – притік);
- 11.11. Престижність наукової праці (низька – висока);
- 12. Демографічний стан:
 - 12.1. Чисельність населення (мала – велика);
 - 12.2. Народжуваність (низька – висока);
 - 12.3. Смертність (низька – висока);
 - 12.4. Форми розселення (нерівномірне – рівномірне);
 - 12.5. Протяжність життя (низька – висока);
 - 12.6. Частка економічно-активного населення (низька – висока);
 - 12.7. Частка найманих працівників (низька – висока);
 - 12.8. Частка підприємців (низька – висока);
 - 12.9. Частка середнього класу (низька – висока);
 - 12.10. Рівень урбанізації (низький – високий);
 - 12.11. Рівень еміграції (низький – високий);
 - 12.12. Рівень іміграції (низький – високий).
- 13. Інформаційний стан:
 - 13.1. Ступінь регульованості державою (низький – високий);
 - 13.2. Рівень свободи слова (низький – високий);
 - 13.3. Рівень інфраструктури (низький – високий).
- 14. Стан культури:
 - 14.1. Рівень традицій (низький – високий);
 - 14.2. Рівень писемності (низький – високий);
 - 14.3. Рівень образотворчого мистецтва (низький – високий);
 - 14.4. Рівень музичної культури (низький – високий);
 - 14.5. Рівень сценічного мистецтва і культури (низький – високий);
 - 14.6. Рівень інформаційної культури (низький – високий);
 - 14.7. Рівень фізичної культури та спорту (низький – високий).
- 15. Стан природних ресурсів:
 - 15.1. Рівень природних умов (несприятливі – сприятливі);
 - 15.2. Рівень водних запасів (низький – високий);
 - 15.3. Ефективність ґрунтів (низька – висока);
 - 15.4. Рівень рослинності (низький – високий);
 - 15.5. Рівень тваринного світу (низький – високий);
 - 15.6. Запас вугілля (низький – високий);
 - 15.7. Запас нафти (низький – високий);
 - 15.8. Запаси мінеральних ресурсів (низькі – високі);
 - 15.9. Запаси газу (низькі – високі);
 - 15.10. Запаси золота (низькі – високі).

16. Стан керівництва та політичної еліти:

- 16.1. Ефективність взаємодії (низька – висока);
- 16.2. Рівень фізичних і психічних особливостей (низький – високий);
- 16.3. Властивості характеру (нестійкий – врівноважений);
- 16.4. Рівень професійних якостей (низький – високий);
- 16.5. Досвід політичної діяльності (низький – високий);
- 16.6. Особливості прийняття рішень (нерішучість – рішучість);
- 16.7. Політичний авторитет в країні (низький – високий);
- 16.8. Ефективність впливу еліти на керівництво (низький – високий);
- 16.9. Рівень професійних якостей (низький – високий);
- 16.10. Рівень зв'язку з широкими верствами (низький – високий);
- 16.11. Ефективність прийняття рішень (низька – висока);
- 16.12. Авторитет в країні (низький – високий);
- 16.13. Ступінь регулювання економічної політики (низька – висока);
- 16.14. Ефективність соціальної політики (низька – висока);
- 16.15. Рівень механізму державної влади (низький – високий).

Оцінки частинних показників можуть бути отриманими шляхом експертного опитування або обчислень за відповідними формулами, методами, алгоритмами.

Згортка показників $P_i(t)$ для кожного стану $i = 1 \dots 16$, як оцінки рівня досягнення ідеального (бажаного) стану на певний час t , через частинні показники $p_{ij}(t)$, може бути здійснена за формулою

$$P_i(t) = \sum_{j=1}^{16} \alpha_{ij} p_{ij}(t), \quad \text{де } \alpha_{ij} - \text{ваговий коефіцієнт частинного показника, при цьому } \sum_{j=1}^{16} \alpha_{ij} = 1.$$

Якщо за основу характеристики стану держави взяти її основні показники, що були розглянуті вище, можна запропонувати 16 основних векторів, які відображають внутрішній стан та розвиток держави, і складають дві групи:

а) духовний світ суспільства

- стан освіти і культури;
- правовий стан;
- стан ідеології та пропаганди;
- стан правлячої еліти;
- політичний стан;
- морально-психологічний стан;
- релігійний стан;
- національно-етнічний стан;
- соціальний стан.

б) матеріальний світ

- демографічний стан;
- воєнний стан;
- стан природних ресурсів;
- економічний стан;
- екологічний стан;
- науково-технологічний стан;
- інформаційний стан.

На кожному з векторів відкладемо шкалу (0-1), де 0 відповідає найгіршому значенню стану, а 1 відповідає ідеальному (бажаному) стану. Так, на векторній діаграмі (рис.1) відкладені експертні оцінки стану України на початку XXI століття, отримані автором за результатами аналізу джерел⁴.

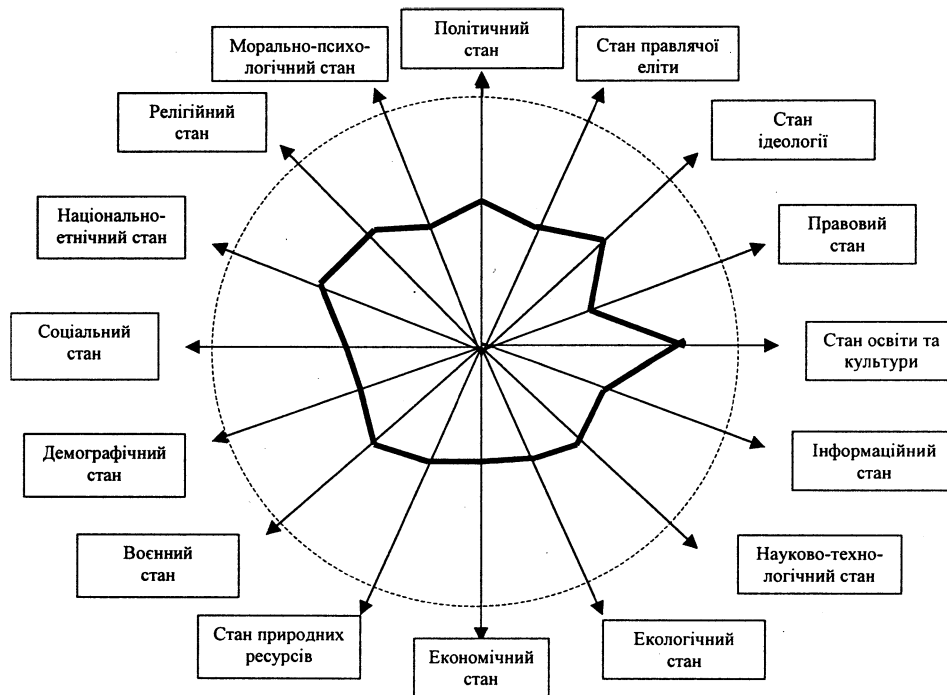

Рис. 1. Векторна діаграма внутрішніх станів держави України.

Вектори на векторній діаграмі розміщені таким чином, щоб нижня частина діаграми відповідала станам матеріального світу держави (базис), а верхня – відповідала станам духовного світу суспільства (надбудова). Зліва та справа від кожного вектору знаходяться вектори станів, які найбільше впливають на стан, що визначає даний вектор.

Аналіз цієї діаграми свідчить, що духовний стан нашого суспільства значно вищий, ніж його підвалини, і необхідно використати досить високі рівні стану освіти та культури, згуртованість українського народу біля національної ідеї, щоб створити і надійний матеріальний фундамент нової держави.

Аналогічним чином розглянемо і показники, що визначають взаємодію з іншими державами, організаціями в системі міжнародних відносин:

1. Напрямок зовнішньої політики (неприєднання – участь в блоках);
2. Рівень договірних відносин (низький – високий);
3. Участь в міжнародних організаціях (низька – висока);
4. Участь в військово-політичних блоках (низька – висока);
5. Залежність від зовнішньої допомоги (висока – низька);
6. Характеристики військової допомоги (отримання – надання);
7. Характеристики економічної допомоги (отримання – надання);
8. Характеристики фінансової допомоги (отримання – надання);
9. Характеристики науково-технічної допомоги (отримання – надання);
10. Залежність від МВФ (висока – низька);
11. Залежність від іноземних інвестицій (висока – низька);
12. Рівень імпорту (високий – низький);

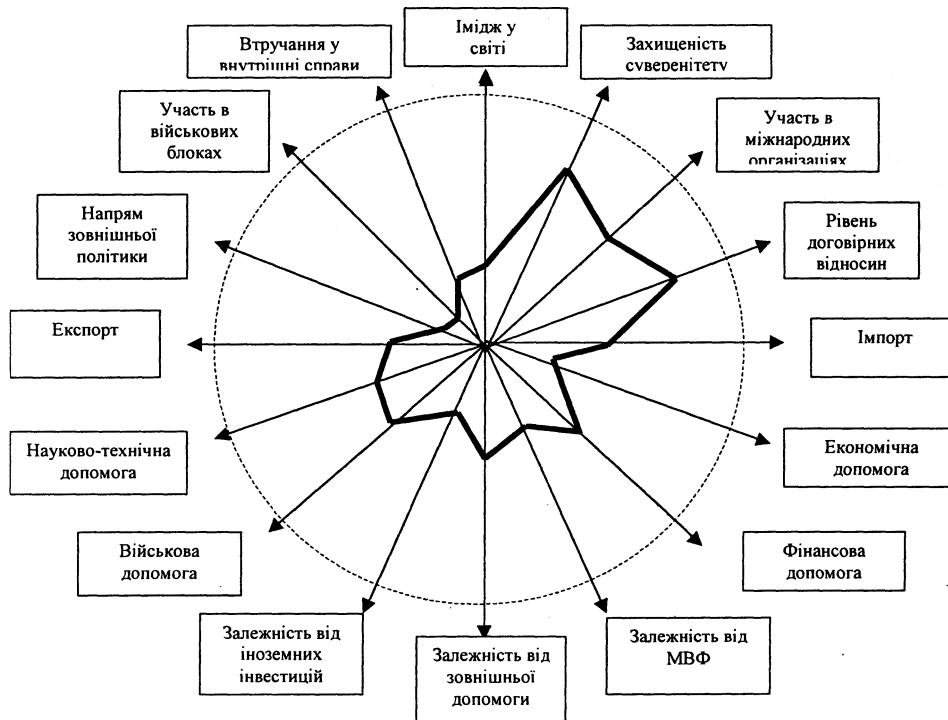

Рис.2 Векторна діаграма зовнішньої політики держави Україна.

13. Рівень експорту (низький – високий);
14. Імідж у світі (низький – високий);
15. Рівень втручання у внутрішні справи інших держав (низький- високий);
16. Рівень захищеності суверенітету (низький – високий).

При формуванні векторної діаграми, як і в попередньому випадку, визначимо показники матеріально-фінансових відносин і показники власне дипломатичних дій в духовній сфері.

Вимога економізації зовнішньої політики держави⁵ значно розширює першу групу показників:

- залежність від зовнішньої допомоги ;
- характеристики військової допомоги ;
- характеристики економічної допомоги ;
- характеристики фінансової допомоги ;
- характеристики науково-технічної допомоги ;
- залежність від МВФ та інших фінансових організацій ;
- залежність від іноземних інвестицій ;
- рівень імпорту;
- рівень експорту.

Аналіз векторної діаграми (рис.2) свідчить, що за 10 років незалежності, держава Україна ще може жити і розвиватися без суттєвої зовнішньої фінансової, економічної, військової, науково-технічної допомоги. Її суверенітет захищений за рахунок високого рівня довірливих відносин, досить активної участі в міждержавних міжнародних організаціях, але це вступає в протиріччя з принципами неприєднання. Досить низький імідж у світі пояснюється нерозвинутою економікою, недостатнім станом політичної еліти, непривабливістю ідеології (пропаганди та контрпропаганди). На порядку денному постає питання: які ж показники внутрішнього стану держави необхідно покращити, щоб поліпшити імідж держави? Відповідь на це питання можна дати лише встановивши функціональні та кореляційні зв'язки між цими показниками, а це вже є предметом подальшого дослідження.

ПОСИЛАННЯ

¹ Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. Монографія Національного

- інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К.: НІСД, 1999. – С. 15.
- ² Див.: Хрусталеv М.А. Системное моделирование международных отношений. – М.: МГИМО, 1987; Т.Саати Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Радио и связь, 1993; Bruce Bueno de Mesquita Principles of International Politics. Peoples Power, Preferences and Perceptions. – Washington: CQ Press, 2000; Матвієнко В.А. Прогностика. – К.: Українські пропілеї, 2000; Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего. – М.: Эдиториал УРСС, 2001.
- ³ Див.: Дольникова Р.Н. Методология и методика прогнозирования внешней политики несоциалистических государств. Опыт системной организации понятий. – М., 1986; Гондюл В.П. Моделювання та прогнозування міжнародних політичних конфліктів у Європі в ХХІ столітті // Матеріали міжнародної наукової конференції “Ялта-2000. Роль Європи в ХХІ столітті”. – С. 168-178.
- ⁴ Див.: Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. Монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К.: НІСД, 1999; Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001) / Н.П. Барановська, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський та ін. під ред. В.М. Литвина, – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001.
- ⁵ Зленко А.М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму (Виступи, промови, інтерв'ю та статті Міністра закордонних справ України А.М. Зленка). – К.: Преса України, 2001.

Надійшла до редакції 15.01.2002